

SURA EZ-ZILZĀL: PRIKAZ DOBRIH I LOŠIH DJELA

Almir FATIĆ

Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu
almirfat75@gmail.com

SAŽETAK: Ez-Zilzāl je 99. sura u Kur'anu. Ima osam ajeta. Iako se bilježe razilaženja u vezi s mjestom njezina objavljivanja, autor se priklanja mišljenju da je ona, s obzirom na temu i stil, objavljena u Mekki u ranoj fazi poslanstva Muhammeda, a.s. Glavna tema ove sure eksplicira se u njezina posljednja dva ajeta: detaljno i precizno prikazivanje ljudskih djela na Onom svijetu: dobrih i loših. Ajeti koji prethode ovim dvama ajetima donose tako snažne poruke da su prvi slušaoci Kur'ana – ali i svi kasniji – morali biti snažno dirnuti, iznenađeni i krajnje začuđeni. A ta začuđenost proizlazi iz spoznaja koje ova sura obznanjuje: 1) Zemlja i cijeli kosmos *jednoga dana* doživjet će svoj kraj; 2) Zemlja na kojoj je čovjek živio i bez razmišljanja činio svakakva djela, u *neko doba* će, po Allahovoj naredbi, detaljno svjedočiti o njegovim djelima koja je počinio u određeno vrijeme i na određenome mjestu i 3) svi ljudi će toga Dana ustati iz svojih grobova i u raznolikim grupama ili pojedinačno iz svih krajeva Zemlje krenuti da *vide svoja djela!*

Ključne riječi: 99. sura, tefsir (tafsīr), zemljotres, Sudnji dan, Zemlja

Uvod

Ez-Zilzāl je devedeset i deveta sura u Kur'anu. Također se naziva i *Ez-Zelzele* i *Izā zulzilet*. Ima osam ajeta. U komentarima Kur'ana bilježi se razilaženje u vezi s mjestom njezina objavljivanja: prema nekim ranim komentatorima (Ibn Abbās, Ibn Mes'ūd, Mudžāhid i dr.), objavljena je u Mekki, dok je prema drugima objavljena u Medini (Katāde i Mukātil). I pored ovog razilaženja, priklanjamo se mišljenju da je ona, s obzirom na njezinu temu i stil, objavljena u Mekki u ranoj fazi poslanstva, kada su se objavljivale sure koje su na vrlo koncizan ali efikasan način obznanjivale temeljne principe

islamskog vjerovanja. Ovo je mišljenje i Ebu l-A'la Mevdūdija¹ i Sejida Kutba. (2000: 30/280)

Glavna tema ove sure eksplicira se u njezina posljednja dva ajeta: detaljno i precizno prikazivanje ljudskih djela na Onom svijetu: dobrih i loših. Ajeti koji prethode ovim dvama ajetima donose tako snažne poruke da su prvi slušaoci Kur'ana – ali i svi kasniji, pa i mi danas – morali biti i snažno dirnuti, iznenađeni i krajnje začuđeni. Ta začuđenost proizlazi iz sljedećih spoznaja koje ova sura obznanjuje: 1) Zemlja i cijeli kosmos, ta *oduvijek* tako čvrsta i stabilna struktura u ljudskom poimanju, *jednoga dana* doživjet će svoj kraj, krah ili urušavanje; 2) Zemlja, ta puka bez životna materija, na kojoj je čovjek živio i bez razmišljanja činio svakakva djela, u *neko doba* će, po Allahovoj naredbi, detaljno svjedočiti o njegovim djelima koja je počinio u

određeno vrijeme i na određenome mjestu; čovjek će se, dakle, suočiti sa *zapisom* Zemlje o njemu i njegovim djelima! i 3) svi ljudi će toga Dana ustati iz svojih mezarova i u raznolikim grupama ili pojedinačno iz svih krajeva Zemlje krenuti da *vide svoja djela!* Slijedi detaljnija tefsirska analiza ajeta sure Ez-Zilzāl.

1. Izā zu l-zileti l-erdu zilzālehā

(إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا)

Partikula *izā* (إِذَا) uglavnom se, kao prilog vremena (bos. kada), koristi u kontekstu budućeg vremena i to za nešto što će se sigurno dogoditi.² Njome se istovremeno i podsjeća na taj *dogadaj* one koji ga zaboravljaju. *Zulzilet* je pasivna forma glagola *zelzele* (زَلَزَلَ) koji znači: potresti, uzdrmati, prestrašiti, a čiji su infinitivi: *zelzele*, *zilzāl*, *zelzāl* i *zulzāl*, pa je, otuda, *zilzāl* (زَلْزَالَ) ili *zelzāl* potres ili

¹ V. <https://www.englishtafsir.com/Quran/99/index.html>.

² V. šire: Al-Zarkašī (1988: 4/190-191); Al-Suyūṭī (1999: 1/460); Al-Nābulṣī (2017: 14/335).

zemljotres. Isto to značenje ima i riječ *zelzele* (زلزلة), koja još nosi i značenje nesreće ili nedaće. (Muftić, 1997: 598)

Glagol *zelzele* upotrebljava se u kontekstu osjetilnih svari, ali i za teškoće i strahote, teška stanja, i, također, podrazumijeva ponavljanje radnje. U Kur'anu se u formi glagola i imenice korijen *z-l-z-l* spominje na šest mjesta. Tri puta u kontekstu opisa Sudnjeg dana (Ez-Zilzāl, 1, dva puta; El-Hadždž, 1), a tri puta u kontekstu teške situacije i krajnje opasnosti u strahotama rata (El-Bekare, 214; El-Ahzāb, 10-11).³

Ovdje je, kako smo istakli, upotrijebljena pasivna forma glagola. Pasivna forma se u arapskome jeziku koristi kako bi se pažnja fokusirala na sam događaj, ali i da bi istakla lakhoća subjekta koji ga vrši. Da, Svevišnjem Allahu lahko je zatreći Zemlju! Čovječanstvo se u to uvjerilo mnogo puta! Također, kako kažu komentatori, subjekt je ispušten zato što je poznat. Bintu š-Šāti' (2017: 82-83) kaže da je to "dosljedan stilski postupak [primijenjen] o događajima Sudnjega dana", kao što je to, nastavlja ona, "i navođenje glagola u prošlom vremenu, čime se potvrđuje da će se taj događaj zbilja desiti, kome prethodi partikula *izā*... zato što faktor iznenađenja u tom *izā* ima svoj stilski utjecaj na tome mjestu... jer Sudnji dan će doći iznenađeno".

Na kraju ovog prvog ajeta ponovljena je riječ *zilzālehā*; ponavljanje riječi u arapskom podrazumijeva naglašavanje ili intenziviranje radnje. Riječ je, dakle, o zemljotresu najvišeg mogućeg intenziteta. Umjesto očekivanog *zilzālen*, kao apsolutnog objekta, navodi se *zilzālehā* (njezin,

Zemljin potres), čime se semantički sugerira da je riječ o potresu neusporedivom s bilo kojim potresom viđenim ili izmaštanim. Komentator Ebū Hajjān (2010: 10/521-522) ističe: "Zilzāl je pripisan Zemlji budući da njezin potres zaslužuju i iziskuju njezini zločini [tj. oni počinjeni na njoj] i njezine kosti [pohranjene u njoj]. A da joj nije pripisan, to bi bilo istinito za svaki stepen zemljotresa, pa i onaj najmanji".

Ovo *zilzālehā* implicira još jednu semantičku poentu: potres se odnosi na cijelu Zemlju, na svaku njezinu tačku na svim njezinim kontinentima, koja će se jednakim intenzitetom potresti.

U komentarima Kur'ana, u kontekstu ovog ajeta, raspravlja se i o tome o kojem je potresu ovdje riječ. Jedni komentatori kažu da je u pitanju prvi zemljotres, s kojim započinje Sudnji dan (nakon prvog puhanja u Rog/Sūr), kada će sva živa bića pomrijeti i ovozemaljski poredak doživjeti svoj kolaps.⁴ Druga grupa komentatora smatra da je ovdje riječ o potresu s kojim započinje oživljenje svih ljudi (nakon drugog puhanja u Rog).⁵ Rāzī (1981: 32/58) u svom tefsiru prenosi mišljenje Mudžāhida da se ovdje radi o "prvom puhanju", kao u ajetima: *يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ * تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ* Na Dan kada se [Zemlja] žestokim potresom zatrese, tj. prilikom "prvog puhanja" / za kojim će slijediti drugi (En-Nāzi'at, 6-7), tj. prilikom "drugog puhanja". Treća grupa, pak, smatra da je riječ o potresu koji će zadesiti Zemlju prije Smaka svijeta, kao jedan od velikih predznaka Sudnjega dana.⁶ Ajeti koji slijede čini se da podržavaju mišljenje druge grupe komentatora, a Allah najbolje zna!

2. Ve ahredžeti l-erdu eskālehā

(وَأَخْرَجَتِ لَأَرْضُ أَثْقَالَهَا)

Glagol *ahredže* znači izvesti, iznijeti, izvaditi; *sikl* (ثقل – jednina od *eskāl*) je težina, teret, breme, mjera. (Muftić, 1997: 183)⁷ Ragib Isfahānī (1997: 90) veli da se u osnovi ova riječ koristi za tijela (*edžsād*), a onda i za nematerijalne stvari. Veli se da su džini i ljudi nazvani riječju *sekalejn* (dvije težine, dva tereta) jer opterećuju Zemlju kad su u njoj, a teretni kad su na njoj. (Rāzī, 1981: 32/58) I opet se, radi dodatne potvrde, navodi riječ *erd* (Zemlja). Dakle, značenje je sljedeće: *i Zemlja izbacila svoje težine/terete/bremena*. Slično je rečeno i u suri El-Inšikāk (3-4): *وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ * وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ* I kada se Zemlja rastegne / i izbacila ono što je u njoj i potpuno se isprazni. Šta su to Zemljini tereti? Komentatori Kur'ana dali su nekoliko mišljenja: 1) zakopana blaga i riznice u Zemlji poput zlata, srebra, dragulja..., shodno mišljenju onih koji smatraju da se radi o zemljotresu Sudnjega dana; 2) riznice Zemlje i mrtvi u njoj, shodno mišljenju onih koji drže da je riječ o zemljotresu prilikom oživljenja; 3) tajne koje u sebi krije.⁸

Prema ovim mišljenjima, Zemlja neće izbaciti samo ljudska tijela, koja će oživjeti, već i sve ono što je čovjek u toj Zemlji – na kopnu i moru – krio, zataškavao, čuvao, a zbog čega je griješio, druge ljude i narode ubijao, ratovao, pljačkao, otimao, uzurpirao prava drugih. Sve to *oživljeni čovjek* će vidjeti, ali, shvatit će, to mu neće biti od koristi; u njegovim očima *tada* sve će to biti bezvrijedno.⁹

³ V. Bint al-Šāti' (2017: 1/82); 'Abd al-Bāqī (1996: 407). – U 214. ajetu sure Al-Baqara: *وَأُولَئِكَ سِوَالِهَا* i *toliko su bili potreseni (uznemiravani)*; u 11. ajetu sure Al-Ahzāb: *وَأُولَئِكَ سِوَالِهَا* i *bili potreseni žestokim potresom (uznemirenjem)*.

⁴ Al-Qurtubī (1996: 20/146); Al-Samarqandī (1993: 3/500); Al-Šawkānī (2007: 1645).

⁵ Al-Zamahšarī (2005: 1215); Al-Baydāwī (2000: 3/558); Ibn 'Ağība (2005: 8/338).

⁶ Al-Māwardī (2012: 6/318); Ibn al-Ġawzī (2009: 8/16); El-Gazālī (2003: 733). – Al-Māwardī i Ibn al-Ġawzī navode da je to mišljenje većine islamskih učenjaka.

⁷ Pored ovog mjesta, rijač *atqāl* u Kur'anu se spominje još na dva mjesta: Al-Nahl, 7, gdje ima materijalno značenje – "tereti," i Al-'Ankabūt, 13, gdje ima duhovo značenje – "grijesi".

⁸ Al-Māwardī (2012: 6/319); Al-Zamahšarī (2005: 1215); Abū Hayyān (2010: 10/522); Al-Šabūnī (1981: 3/591).

⁹ U tom smislu Ibn Kaṭīr (1996: 4/698) u svom tefsiru kaže da se u Muslimovom *Šahihu* od Abū Hurayrea navodi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Zemlja će svoja blaga izbacivati u vidu zlatnih i srebrnih stupova. Ubica će doći i reći: 'Zbog ovoga sam ubijao.' Zatim će doći onaj koji je prekidao rodbinske veze i reći: 'Zbog ovoga sam prekidao moje rodbinske veze.' Zatim će doći kradljivac i reći: 'Zbog ovoga mi je odsječena ruka.' Zatim će to ostaviti, ali niko ništa neće uzimati."

3. Ve kāle l-insānu ma lehā

(وَقَالَ لِإِنْسَانٍ مَّا لَهَا)

I čovjek će reći: 'Šta joj je?!' – Jedni komentatori vele da se pod *insānom* (čovjekom koji je sklon zaboravu tako važnog događaja) ovdje misli na nevjernika (*kāfir*), tj. onaj ko nije vjerovao kazat će tada 'Šta joj je?!' – jer će se pred njim događati ono što je uporno i kontinuirano poricao, tako da će ga nova realnost potpuno iznenaditi i zbuniti. A vjernici će, zapravo, kazati: هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ *Ovo je ono što je obećao Svemilosni, a govorili su istinu poslanici!* (Jā Sin, 52) Drugim riječima, vjernik neće biti zbunjen jer će se odvijati ono u šta je on duboko vjerovao. To vjerovanje tada će mu podariti sigurnost: *I bit će od straha toga dana sigurni.* (En-Neml, 89)

Drugi komentatori kažu da se misli općenito na čovjeka, tj. i na vjernika i na nevjernika. I jedan i drugi će, zatečeni žestokim potresom i pojavljivanjem zemaljskih tereta, iz straha, zebnje, šoka i čuđenja izreći spomenute riječi.¹⁰

Ovom drugome mišljenju Bintu š-Šāti' (2017: 1/87) daje prednost jer "mi ne vidimo razlog specificiranja riječi *insān* u ovom ajetu. Sam jezik ne podržava tu specificaciju, kao što je ne podržava ni kur'anska upotreba riječi *insān*. Također, ni samo značenje ne doprinosi specificiranju. Naime, dogoditi će se žestok potres i strah će obuzeti čovjeka općenito, bio on nevjernik ili vjernik, što je izvjesnije od ograničavanja začuđenosti samo na nevjernika." Kao kur'ansku potvrdu

općenitosti riječi *insān* ona navodi ajete s početka sure El-Hadždž (1-2):

يَأْيَهَا لِنَاسٍ تَقُومُوا رَبِّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ
لِسَاعَةِ شَيْءٍ * عَظِيمٍ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ
كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ
حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى وَمَا هُمْ
بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ

O, ljudi, bojte se Gospodara svoga! Zaista je potres Smaka svijeta događaj veliki! / Na dan kad ga vidite, zaboravit će svaka dojilja ono što doji, a pobacit će svaka trudnica svoj plod, i ti ćeš vidjeti ljude pijane, a oni neće biti pijani, nego će Allahova kazna biti žestoka.

4. Jevme'izin tuhaddisu

(يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا)

Toga Dana ona će kazivati svoje vijesti – Ne samo da će se *toga Dana* Zemlja zatresti, pa izbaciti ljudska tijela i svoje skrivene riznice, već će, kako se navodi u ovom ajetu, "kazivati svoje vijesti." Upotreba riječ *jevme'izin* (*toga Dana*) nosi dozu upozorenja i opominjanja. I ljudi na ovom svijetu, kada nekog opominju, znaju spomenuti pojam dana u tom kontekstu (npr. rok ti je to tada i tada, do tog i tog dana i sl.). Glagol *haddese* (حَدَّثَ) koristi se kada nekome govorimo o nečemu što on prije nije znao ili je to nešto potpuno zaboravio. Ljudima će *toga Dana*, dakle, Zemlja kazati sve ono što su činili, a što su potpuno zaboravili pa će zato biti potpuno iznenađeni.

Ovo "kazivanje Zemlje" zaoкупljalo je komentatorske umove.

Naprimjer, Taberī (2007: 10/8730), što je pomalo iznenađujuće, smatra da se ne misli na stvarni ili doslovni govor Zemlje, već na to da će ona *obznaniti* svoje vijesti žestokim potresom i izbacivanjem mrtvih na svoju površinu (وتأويل الكلام على هذا المعنى: يومئذ تبين الأرض أخبارها بالزلزلة والرجة، وإخراج الموتى من بطونها إلى ظهورها). Dakle, to njezino obznanjivanje jeste, ustvari, njezino kazivanje. Neki mufessiri poslije Taberija prihvatili su njegovo objašnjenje, kao što su Zamahšeri,¹¹ Bejdāvi,¹² Ibn Džuzejj,¹³ Abduhu.¹⁴

Tradicionalni mufessiri, kao i neki racionalisti, odnosno većina mufessira, smatraju da se ovdje radi o stvarnom, a ne prenesenom značenju (*hakika lā medžāz*) "govoru Zemlje". A pri svojoj argumentaciji pozivaju se na hadise, npr. Ebū Hurejre je kazao: "Jednom prilikom je Allahov Poslanik, a.s., proučio ajet: *Toga Dana ona će kazivati svoje vijesti* i potom upitao: 'Znate li vi šta su to njezine vijesti?' 'Allah i Njegov Poslanik to najbolje znaju.' – odgovoriše prisutni. On reče: 'Njezine vijesti će biti da će svjedočiti za svakog muškarca i ženu o onome što su radili na njezinoj površini, govoreći: 'Radio je to i to toga i toga dana!' Eto, to su njezine vijesti."¹⁵

Ebū Hajjan (2010: 10/522) u svome tefsiru kaže da je to mišljenje Ibn Mes'ūda, Sevrija i dr., a prije toga navodi: الظاهر أنه تحديث وكلام حقيقة بأن يخلق فيها حياة وإدراكاً، فتشهد بما عمل عليها من صالح أو فاسد، *Očigledno je da će ona govoriti i da je u pitanju stvarni govor jer će joj Svevišnji stvoriti život i svijest, pa će ona svjedočiti o tome šta je na njoj činio dobročinitelj i zločinitelj.*¹⁶

čini dobro na različitim mjestima Zemlje kako bi ona posvjedočila za njega!

¹⁶ Abū Hayyānovi mišljenje dijele Ibn Kaṭīr (1996: 4/698) i Ibn al-Ġawzī (2009: 8/176-177) koji također navode gornji hadis od Abū Hurayra. Al-Qurtubī (1996: 20/148-149) navodi tri stava: 1) kazivat će o djelima ljudima – stav onih koji smatraju da se radi o zemljotresu Sudnjega dana; 2) kazivat će izbacivanjem svojih tereta – stav onih koji smatraju da se radi o zemljotresu kao predznaku Sudnjega dana i 3) kazivat će na Dan proživljenja kada čovjek postavi pitanje "Šta joj je?!" i to će biti njezin odgovor kao prijatna nevjernicima, a radosna vijest vjernicima.

¹⁰ Al-Qurtubī (1996: 20/147); Al-Nasafī (s.a.: 4/372); Ibn al-Ġawzī (2009: 8/176); Al-Šawkānī (2007: 1645); Al-Šabūnī (1981: 3/591).

¹¹ هو مجاز عن إحداهن الله تعالى فيها من الأحوال ما Kazivanje [Zemlje] je metafora za Allahovo, dž.š., uvođenje na njoj stanja koje će odmišljeni kazivati govorom. (2005: 1216)

¹² Kazivat će stvore-njima 'govorom stanja'. (2000: 3/558)

¹³ "Ovo je, zapravo, izraz za ono što će se dešavati od njenih strahota, tako da se radi o prenesenom značenju (*mağāz*), pod njenim kazivanjem se misli na govor stanja." (2014: 6/420)

¹⁴ "Pričanje Zemljino ovdje se ima razumjeti alegorički, tj. ljudi će po položaju Zemlje, po potpunom preokretu koji će se na njoj zbiti, i po općem rušenju, o kome niko nije mogao ni sanjati, saznati, da ono što oni vide nije posljedica nijednog uzroka, koji su prema božanskim zakonima (prirodnim), održavali stalan odnos u svemiru." (Abduhu, 2007: 121)

¹⁵ Ovaj hadis je hasen-sahih-garib, prema Tirmiziju. Još ga bilježe: Ahmed b. Hanbel i Abd b. Humejd u *Musnedima*, te Nesa'i u *Sunenu*, Hakim *Mustedreku* i Bejheki u *Šu'abu l-imanu*. Hakim ga smatra vjerodostojnim hadisom (Tirmizī, 2010: 28). – Zato se preporučuje da čovjek (u

Na kraju, valja potcrtati da će se *toga Dana* promijeniti priroda svega postojećeg, i one stvari za koje smo znali da ne govore, govorit će: **لَيَوْمٍ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ** *Danas ćemo im zapečatiti usta, a govorit će Nam njihove ruke i svjedočit će njihove noge o onome što su stekli* (Jā Sīn, 65); **وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَيْهِ** *Ono dan kada budu potjerani Allahovi neprijatelji u Vatru, bit će grubo gurani./I kad dođu do nje, svjedočit će protiv njih uši njihove, i oči njihove, i kože njihove o onome što su radili./Upitat će oni kože svoje: “Zašto svjedočite protiv nas!” Odgovorit će: “Nas je govorom obdario Allah, Onaj koji daje sposobnost govora svakom biću. On vas je stvorio prvi put i Njemu ste se, evo, vratili.* (Fussilet, 19–21)

Možda je ljudima u prošlosti bilo teže to shvatiti nego nama danas koji živimo u vrijeme informatičkog i internetskog doba u kojem tehnika prijenosa slike i zvuka doživljava svoj vrhunac i neslućene mogućnosti, kada se sve ono što govorimo, radimo, pišemo itd. tehnički može pohraniti i čuvati na malom prostoru, a kasnije se ponovo pokazati, vidjeti, reproducirati kao zapis o nama.

5. Bi enne Rabbeke evhālehā

(بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا)

Jer će joj Gospodar tvoj narediti – Glagol *evhā* (أَوْحَىٰ) ovdje, prema klasičnim semantičarima Kur’ana, ima značenje glagola *emere* (narediti). (Fatić, 2014: 231) Inače, *evhā* dolazi od riječi *Vahj*, koju prevodimo kao *Objava*. Isfahānī Objavu defini- ra kao “časovitu aluziju” (*el-išāretu s-seri’a*), te u nastavku obrazlaže sljedeće vrste *Vahja*: 1) božanske riječi dostavljene vjerovjesnicima i evlijama, 2) nadahnuće (*ilhām*) onih koji nisu vjerovjesnici, 3) potčinjavanje

(*teshīr*) u kontekstu životinjskog svijeta i nebesa i 4) snovi (*menām*). Ovaj ajet sure *Ez-Zilzāl* Isfahānī (1997: 586–587) smješta u vrstu *Objave* u značenju *potčinjavanja*: “Ako se *Objava* usmjerava ka nebesima, onda je to *potčinjavanje*, prema onima koji Nebo smatraju neživim bićem, a *govor(enje)*, prema onima koji ga smatraju živim bićem. Ajet *bi enne Rabbeke evhālehā* bliži je prvom određenju.”

Nābulṣī (2017: 14/336), pak, kaže da je upućivanje *Objave* neživom biću – naredba (*emr*), životinjama – instinkt (*garīze*), čovjeku – nadahnuće (*ilhām*), vjerovjesnicima – dostavljanje poslanstva (*teblīgu r-risālāt*).

Prema šejhu Abduhuu (2007: 121):

“*Vahj* je specifična Božija zapovijed, tj. Bog će joj reći: *Ruši se!*, kao što joj je pri stvaranju rekao: *Budi Zemlja!* To će biti jedna zapovijed Božija, koja spada u Njegove zapovijedi u pogledu stvaranja ili davanja oblika (*el-evāmīru t-tekvinīje*), tj. Svevišnji onom za što On odluči da postane, rekne: *Budi!* – i to postane. Prema ovome, takve Božije zapovijedi znače da se Božija svemoć odrazila na onom što postaje kao učinak Božije svemoći...”

Imajući na umu Isfahānījevu definiciju, Bintu š-Šāti’ (2017: 1/90) se neće složiti s klasičnim semantičarima i komentatorima Kur’ana. Evo njezinog objašnjenja: “U ajetu sure *Ez-Zilzāl* *Vahj* nema značenje *emra* (naredbe) jer *emr* iziskuje upućivanje govora te nedostaje značenje časovitosti i skrivenosti koje pojam *Vahj* nosi. U realizaciji *Vahja* dovoljno je samo nastajanje moći u njoj (*Zemlji*), što je priličnije atmosferi potčinjenosti i pokornosti Onome ko vlada situacijom.”

6. Jevme’izin jasduru n-nāsū

eštāten li jurev e’amālehum

(يَوْمَئِذٍ يَصُدُّرُ لِنَاسٍ أَسْتَاتَا لَبْرَوَا أَعْمَالَهُمْ)

Sljedeća slika *Sudnjega dana* u ovoj suri jeste ta da će se – opet se ponavlja *jevme’izin* kako bi se održala

pažnja čitaoca ili slušaoca – “ljudi pojaviti” (*jasduru n-nās*), tj. izaći iz svojih mezarova, kako te riječi tu- mači većina komentatora Kur’ana, pa se zaputiti mjestu polaganja računa, ili mjestu izlaganja djela, ili, pak, s mjesta polaganja računa ili izlaganja djela uputiti se ka *Džennetu* ili *Džehennemu*.¹⁷

Bintu š-Šāti’ (2017: 1/93), pozivajući se na Isfahānija i Abduhua, ponovo se ne slaže s većinom komentatora Kur’ana: ona veli da u ovom ajetu (također i u ajetu sure *El-Kasas*, 23, kao jedina dva mjesta gdje se navodi u tom značenju) glagol *jasduru* treba razumjeti u njegovom izvornom lingvističkom značenju *odlaska* ili *po-vratka* (od vode), što je opozit pojmu *vird* (*dolaska* do vode). Komentatori Rāzī (1981: 32/60) i Ševkānī (2007: 1646), isto tako, kratko kažu: *Sadr je povratka, vraćanje, što je opozitno od vurd-a* (*dolaska*). Shodno ovome, prijevod bi glasio: *Tog Dana ljudi će se vraćati [iz mezarja]...*, jer *vurd* podrazumijeva dolazak do mezarja;

– *eštāten*, tj. *muteferrikīne* (odvoje- no)¹⁸ – Ovo *eštāten* ili *odvojeno* može značiti to da će se svako pojedinačno *vraćati*, što korespondira ajetima: **وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فَرْدًا** *A doći ćete Nam pojedinačno, onakvi kakve smo vas stvorili prvi put* (*El-En’ām*, 94); **وَيَأْتِينَا فَرْدًا** *i doći će Nam sām* (*Merjem*, 80) **وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ لِقَايَةِ فَرْدًا** *I svi će Mu doći na Sudnjem danu pojedinačno* (*Merjem*, 85). Ili: da će se svi ljudi, iz različitih krajeva *Zemlje*, *vraćati* u skupinama ili grupama, kao što se kaže u ajetu: **يَوْمَ يَنْفَخُ فِي لُصُورٍ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا** *Dan kada će se puhnuti u Rog, pa ćete vi dolaziti u skupinama.* (*En-Nebe’*, 18) **...da bi vidjeli svoja djela** (لَبْرَوَا أَعْمَالَهُمْ).

Ovo se može razumjeti, ističe se u komentarima Kur’ana, na dva načina: a) da bi im se pokazala njihova djela koja su činili na dunjaluku i b) da bi im se prikazale nagrade za njihova djela.¹⁹ Prvi način ima prednost zbog

¹⁷ Al-Zamaḥṣarī (2005: 1216); Al-Bayḍāwī (2000: 3/559); Al-Suyūṭī i Al-Maḥallī (s.a.: 815); Al-Šabūnī (1981: 3/591).

¹⁸ Korijen ove riječi navodi se na pet mjesta

u Kur’anu: tri puta u formi *šattā*. (Bint al-Šāti’, 2017: 1/ 94)

¹⁹ Al-Māwardī (2012: 6/320), Al-Bayḍāwī (2000: 3/559); Al-Qurṭubī (1996: 20/149–150); Al-Samarqandī (1993:

3/501). “Blíže je istini da će vidjeti svoja djela zapisana u Listovima nego da će vidjeti nagrade za svoja djela, mada je ispravna i ova druga mogućnost.” (al-Rāzī, 1981: 32/60)

očiglednog značenja kur'anskoga teksta, a i na drugim mjestima u Kur'anu ističe se da će čovjek dobiti i *čitati* zapise svojih djela. (v. El-Hakka, 19-25; El-Inšikāk, 7-10)

7. Fe men ja'mel miskāle zerretin hajren jereh

(فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ)

Pa onaj ko bude uradio koliko trun dobra – vidjet će ga. Ebū Lejs es-Semerkaḡdī (3/500.) svoj tefsir sure Ez-Zilzāl započinje opservacijom da su ljudi u početku islama smatrali kako Svevišnji neće kazniti ljude za male grijeh; kaznit će ih samo za velike grijeh (keba'ir), "pa je objavljena ova sura."

Riječ *miskāl* označava mjeru za težinu, ali i trun i malo nečega. Zajedno s riječju *zerre*, tj. *miskāle zerre* znači: težina praške (truna), vrlo mala količina, samo malo. (Muftić, 1997: 183)

Objašnjavajući riječ *zerre*, Sejjid Kutb (2000: 30/282-283) u svome tefsiru piše:

"Stari mufessiri su govorili da je to mušica. Čak su govorili da je to praška vidljiva na sunčevu svjetlu. To je bilo nešto najsitnije, kako su oni poimali riječ *zerretun* – *trun*... Mi sada znamo da je atom nešto određeno što nosi ovo ime i da je to mnogo sitnije od te praške koja se vidi na sunčevoj svjetlosti, jer se praška vidi golim okom. Što se tiče atoma, on se ne vidi čak ni najvećim mikroskopima u laboratorijama. On je vizija u svijesti naučnika. Niko ga od njih nije vidio svojim okom niti mikroskopom; sve što je vidio su njegove posljedice!"

Ovaj ajet se, prema mišljenju Ibn Džuzejja (2014: 6/420-421), odnosi na vjernike, jer nevjernici neće biti nagrađeni na Ahiretu za svoja dobra djela s obzirom na to da im nisu primljena. Također, ovaj mufessir ističe

²⁰ Ovo Ibn Ğuzayyovo razumijevanje na tragu je razumijevanja ranih autoriteta Ibn 'Abbāsa i Muḡammada b. Ka'ba, koji su, kako navodi komentator Ibn 'Aġība (2005: 8/239), kazali: "Nema vjernika niti nevjernika a da neće na Ahiretu vidjeti ono što je radio na dunjaluku

da sljedbenici ehl-i-sunneta na osnovi ovog ajeta dokazuju da nijedan vjernik neće ostati vječno u Vatri, jer ako bi vječno ostao u Vatri, ne bi vidio nagradu za svoj iman i dobra djela.

8. Ve men ja'mel miskāle zerretin šerren jereh

(وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ)

A onaj ko bude uradio koliko trun zla – vidjet će ga; Ove riječi, nastavlja Ibn Džuzejji (2014: 6/421), imaju općenito značenje u odnosu na nevjernike. Što se tiče vjernika, oni neće biti kažnjavani za svoje grijeh, osim u šest slučajeva: 1) ako njihovi grijesi budu veliki (*keba'ir*), 2) ako umru prije pokajanja za njih, 3) ako njihova dobra djela ne budu teža na Vagi od loših, 4) ako za njih ne bude primljen zagovor (*šefa'at*), 5) ako ne budu od onih koji su zaslužili oprost nekim djelom poput učesnika Bedra i 6) ako im Allah, dž.š., ne oprost. Vjernik-grješnik je u Allahovoj volji, pa ako htjedne, kaznit će ga, a ako htjedne, oprostit će mu.²⁰

Rāzī (1981: 32/61) navodi četiri mišljenja o ovim ajetima: 1) nevjernik neće vidjeti svoja dobra djela budući da je nagradu za njih dobio na ovom svijetu (Ahmed b. Ka'b el-Kurezī); 2) i vjerniku i nevjerniku bit će pokazana njegova dobra i loša djela; vjerniku će Allah oprostiti njegova loša djela, a nagraditi ga za njegova dobra djela, dok nevjerniku neće primiti dobra djela, a kaznit će ga za njegova loša djela (Ibn Abbās); 3) dobra djela nevjernika, iako poništena zbog nevjerništva, uzet će se u obzir i shodno njima umanjit će mu se kazna za nevjerništvo, kao i vjernicima njihova loša djela, čime se vodi računa o općem značenju ajeta; 4) ajeti se specificiraju na sljedeći način: ko od sretnika bude uradio koliko trun dobra – vidjet će ga, a ko od nesretnika bude uradio koliko trun zla – vidjet će ga.

od dobra i zla. Što se tiče vjernika, on će vidjeti svoja dobra i loša djela, pa će mu Allah oprostiti loša djela a za dobra ga nagraditi. A nevjerniku će Allah vratiti njegova dobra djela (ne prihvatajući ih), a za loša će ga kazniti"; "Nevjernik vidi nagradu za svoja dobra djela

Nakon što je čuo ova dva posljednja ajeta sure Ez-Zilzāl od Božijega Poslanika, a.s., jedan čovjek je rekao: "Tako mi Allaha, nema potrebe da slušam nešto mimo ovoga. Dovoljno mi je! Dovoljno mi je!" "Pustite ga, on je razumio!" rekao je na kraju Božiji Poslanik, a.s. (Ibn Kesīr, 1996: 4/699)

Zaključak

Ono što možemo zaključiti iz posljednja dva ajeta – koje je Poslanik, a.s., kako prenosi Buhārī u svom *Sabihu* (4963), nazvao *jedinstvenim i sveobuhvatnim* ajetom (*el-ājetu l-džāmi'atu l-fāzze*) – jeste da i najmanje dobro djelo kao i ono loše ima svoju težinu i neće se zanemariti, a kamoli ili pogotovo ona veća ili velika dobra ili loša djela. Zato ne treba potcijeniti ni najmanje dobro ili loše djelo! U više hadisa o ovome se eksplicitno govori, npr. "Sačuvajte se od Vatre makar jednom polovicom hurme, ili lijepom riječju"; ili: "Čuvajte se potcjeljivanja sitnih grijeha. Oni se nagomilavaju dok čovjeka ne unište." (Ibn Kesīr, 1996: 4/699) Naime, više malih, neznatnih dobrih djela može prerasti u veliko dobro djelo, kao što i više malih, neznatnih loših djela može prerasti u veliko loše djelo. Sa svima njima čovjek će se neminovno i neizbježno suočiti na Sudnjem danu, a "suočenje čovjeka sa svojim djelom katkad je gore od svake kazne." (Kutb, 200: 30/282) Vidjenjem svojih dobrih, odnosno loših djela čovjek će shvatiti savršenstvo Božije milosti i pravde. Zahvaljujući Božijoj milosti, dobra djela će se deseterostruko nagraditi, a loša djela kazniti shodno tome kolika su. (El-En'am, 160) Nikome neće biti učinjena nepravda; svakom će biti potpuno jasno zašto će njegovo određeno biti Džennet ili Džehennem.

na dunjaluku u svojoj porodici, u svom imetku i svojoj djeci, tako da napusti dunjaluk a kod Allaha nema nikakva dobra. Vjernik vidi svoju kaznu na dunjaluku na sebi, na svojoj porodici i na svom imetku, tako da napusti dunjaluk a kod Allaha nema nikakva zla."

Literatura

- 'Abd al-Bāqī (1996). *Al-Muḡam al-mufaḥras li alfāz al-Qur'an al-karīm*. Cairo: Dār al-hadīth.
- Abduhu, Muhammed (2007). *Tefsīr Amme džuzza*. Priredio F. Dautović. Sarajevo: El-Kalem.
- Abū Hayyān (2010). *Al-Baḥr al-muḥīṭ fī al-tafsīr*. Beirut: 2010.
- Al-Bayḍawī (2000). *Anwār al-Tanzīl wa asrār al-ta'wīl*. Beirut: Dār al-rušd.
- Bint al-Šāṭi' (2017). *Al-Tafsīr al-bayānī li al-Qur'an al-karīm*. Cairo: Dār al-ma'ārif.
- Fatić, Almir (2014). *Kur'anski semantički kontekst*. Sarajevo: FIN i El-Kalem.
- El-Gazali, Muhammed (2003). *Tematski tefsīr kur'anskih sura*. Preveli s arapskog jezika Dž. Latić i Z. Muḡjanović. Sarajevo: Obzorja.
- Ibn 'Aḡiba (2005). *Al-Baḥr al-madīd*. Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Ibn al-Ġawzī (2009). *Zād al-masīr fī 'ilm al-tafsīr*. Beirut: Dār al-fikr.
- Ibn Džuzejji (2014). *Olakšani komentar Kur'ana*. Preveo s arapskog jezika N. Ćeman. Sarajevo: Libris.
- Ibn Kaṭīr (1996). *Tafsīr al-Qur'an al-a'zīm*. Kuwait: Ġam'iyya ihyā' al-turāṭ al-islāmī.
- Al-Išfahānī, al-Rāḡib (1997). *Muḡam mufradāt alfāz al-Qur'an*. Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Al-Qurtubī (1996). *Al-Ġāmi' li aḥkām al-Qur'an*. Cairo: Dār l-hadīth.
- Qutb, Sayyid (2000). *U okriļju Kur'ana*. Prevela sa arapskog grupa prevodilaca. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
- Al-Māwardī (2012). *Al-Nukat wa al-'uyūn*. Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Muḡtić, Teufik (1997). *Arapsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: El-Kalem.
- Al-Nābulisī, Muḡammad Rātīb (2017). *Tafsīr al-Nābulisī*, 'Amman: al-Fursān.
- Al-Nasafī (s.a.). *Tafsīr al-Nasafī*. Fayšal 'Isā al-Bābī al-Ḥalabī: Dār ihyā' al-kutub al-'arabiyya.
- Al-Rāzī (1981). *Tafsīr al-Faḥr al-Rāzī*. Beirut: Dār al-fikr.
- Al-Šābūnī (1981). *Šafwa al-tafsīr*. Beirut: Dār al-Qur'an al-karīm.
- Al-Samarqandī (1993). *Baḥr al-'ulūm*. Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Al-Suyūṭī (1999). *Al-Itqān fī 'ulūm al-Qur'an*. Beirut: Dār al-kitābal-'arabī.
- Al-Suyūṭī i al-Maḡallī (s.a.). *Tafsīr al-Ġalālayn*. Beirut: Dār al-kutub al-'ilmiyya.
- Al-Šawkānī (2007). *Faḥr al-Qaḍīr*. Beirut: Dār al-ma'rifa.
- Tirmizī (2010). *Tirmizijīn Džami'-sunen*. Prijevod i komentar M. Karalić. Novi Pazar: El-Kelimeh.
- Al-Zamaḡšarī (2005). *Tafsīr al-Kaššāf*. Beirut: Dār al-ma'rifa.
- Al-Zarkašī (1988). *Al-Burḥān fī 'ulūm al-Qur'an*. Beirut: Dār al-ḡīl.

الموجز

سورة الزلزلة: عرض الأعمال الصالحة والأعمال السيئة

ألمير فاتيتش

سورة الزلزلة هي السورة التاسعة والتسعون في القرآن الكريم، وتتكون من ثماني آيات، وبالرغم من الاختلاف حول مكان نزولها فإن الكاتب يرى أنها مكية، نظراً لموضوعها وأسلوبها، وأنها نزلت في حقبة مبكرة من رسالة النبي محمد صلى الله عليه وسلم. يتجلى موضوع السورة الرئيس في آخر آيتين منها، حيث تتحدثان عن عرض أعمال البشر الصالحة والسيئة في الآخرة. بينما تتعلق الآيات التي تسبق هاتين الآيتين برسالة قوية تجعل كل من يسمع القرآن الكريم حين نزوله وبعد نزوله على مر الزمان، يتأثر ويتعجب ويندهش جداً. وينتج ذلك الاندهاش عن الحقائق التي تقرها هذه السورة: (١) إن المصير الحتمي للأرض والكون كله إلى الزوال؛ (٢) إن الأرض التي يعيش عليها الإنسان ويفعل عليها ما يحلو له دون تفكير، ستأتي ساعة تشهد فيها بالتفصيل - بأمر من الله تعالى - على كافة أعماله التي قام بها في وقت معين وفي مكان معين؛ (٣) إن الناس جميعاً سيقومون من قبورهم ويسيرون فرادى وجماعات من كل أنحاء الأرض ليروا أعمالهم! الكلمات الرئيسية: السورة 99، التفسير، الزلزال، يوم الحساب، الأرض.

Summary

SURAH AZ-ZILZĀL:
ILLUSTRATION OF GOOD AND BAD DEEDS

Almir Fatić

Az-Zilzāl is 99th surah of the Qur'an. It comprises of eight ayahs. Opinions regarding the place of the revelation differs, however, the author, considering its theme and style, is inclined to the opinion that it is revealed in Makah in the early stage of Islam. The main theme of this surah is explicitly revealed in its last two ayahs: detailed and precise illustration of human deeds in the Afterlife: good and bad. Ayahs preceding these two give such powerful images that that the first auditors of the Qur'an – as well as all the later generations – must have been deeply moved, surprised and utterly overwhelmed. The reason for this are the information revealed in this surah: 1) the Earth as well as entire cosmos will *one day* see its end; 2) The Earth upon which man lived and without thinking committed all kinds of deeds, shall, *at certain point*, when commanded by Allah teala, give detailed testimony of these deeds committed at certain point in time at certain place 3) on that day all the people shall be raised from their graves from all the corners of the Earth and shall, in various groups as well as individually, head forward *to see their deeds!*
Key words: 99th surah, tafseer (tafsir), earthquake, Judgment day, the Earth